

BARIÉRY

omezující práci učitele
při rozvíjení odpovědného jednání
žáků vůči přírodě a lidem

*Jiří Kulich, Středisko ekologické výchovy SEVER,
Projekt CIVIS, 2019*

Zaměření a provedení

- **Cíl: Zjistit a popsat bariéry omezující práci učitele s metodikami rozvíjejícími odpovědné jednání vůči přírodě a lidem**
- Smysl: Pomoci vytvořit takové vzdělávací podmínky, aby se dle metodik mohlo učit v rámci běžné výuky a učitelům se učilo dobře
- Návazně **hledáme doporučení, jak eliminovat či zmírňovat omezení, problémy a potíže, na něž učitelé narážejí, jak jim usnadnit jejich práci.**

- **Bariéry popsány vůči učiteli** - ne vůči jiným aktérům a úrovním – např. z pohledu žáka, ředitele, zřizovatele, rodiny, školy, vzdělávacího systému jako celku
- Zjišťováno prostřednictvím metodiků na 35 školách:
 - rozhovory s učiteli
 - pozorování metodiků s použitím observačních tabulek

Výsledky – typologie bariér

- 10 oblastí bariér
- 32 typů bariér

Výsledky – 10 oblastí bariér:

ORGANIZACE VÝUKY

ČAS A LIDSKÉ KAPACITY

POROZUMĚNÍ UČITELŮ TÉMATŮM A PROBLEMATICE

PEDAGOGICKÉ/DIDAKTICKÉ DOVEDNOSTI A PŘIPRAVENOST UČITELŮ

POSTOJE AKTÉRŮ K PROBLEMATICE

DOSTUPNOST MATERIÁLŮ

DOSTUPNOST METODICKÉ POMOCI

FINANČNÍ MOŽNOSTI

PRAVIDLA, PŘEDPISY, ZÁKONY (LEGISLATIVNÍ PODMÍNKY VČ. VNITŘ. PŘEDPISŮ ŠKOLY)

NASTAVENÍ RVP/ŠVP

Výsledky - Frekvence

- **Nejčastěji:**
 - **ORGANIZACE VÝUKY**
 - !!! 45 minutová hodina
 - **ČAS A LIDSKÉ KAPACITY**
 - Čas na práci s žáky
 - Čas na přípravu a vyhodnocování (reflexi) výuky
 - **PEDAGOGICKÉ/DIDAKTICKÉ DOVEDNOSTI**
 - Nedostatečně rozvinuté obecné pedagogické dovednosti
 - **POROZUMĚNÍ UČITELŮ TÉMATŮM A PROBLEMATICE**
 - Porozumění metodickým postupům
 - Porozumění významným konceptům
 - **PRAVIDLA, PŘEDPISY, ZÁKONY**
 - Omezení bezpečnostními předpisy
- Velkou roli hrají podle formulací u jiných bariér i **POSTOJE AKTÉRŮ**
- **Nejméně v oblastech:**
 - DOSTUPNOST MATERIÁLŮ
 - DOSTUPNOST METODICKÉ POMOCI
 - FINANCE

Výsledky - Významnost

- Čas na práci s žáky
- Čas na přípravu a vyhodnocování (reflexi) výuky
- Omezené obecné pedagogické dovednosti
- Chybějící/omezená podpora vedení školy
- Potřeba učitele „stihnout probrat/projít všechno učivo“
- Obavy z postojů jiných aktérů (rodičů, kolegů, vedení, inspekce...) a z „kontroly“
- Příliš velký objem učiva a přílišná podrobnost ŠVP

Výsledky – 45minutová hodina

- I u nadstandardně fungujících škol je často dosažitelným maximem spojení 2 vyučovacích hodin
- Část času spotřebují i administrativní a organizační povinnosti (*„učitel musí udělat běžnou agendu a pak teprve začít s aktivitami“*)
- Problém narůstá na 2. stupni
- Improvizovaná řešení (*„V devátých třídách paní ředitelka bojuje se 45 minutami, pokud to jde, bere si ve třídě náhradní hodiny a spojuje do dvouhodinovek AC.“*)
- Vede k zařazování metodicky náročnějších přístupů mimo běžnou výuku všech žáků – jen do volnočasových činností nebo k vybírání dílčích částí z metodik - nekompletní, málo účinná či neúčinná realizaci metodik
- **Školský zákon:** *„§ 26 Vyučovací hodina: (1) Vyučovací hodina v základním, základním uměleckém, středním a vyšším odborném vzdělávání trvá 45 minut. (...) Rámcový nebo akreditovaný vzdělávací program pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami může stanovit odlišnou délku vyučovací hodiny. V odůvodněných případech lze vyučovací hodiny dělit a spojovat.“*

Výsledky – Čas potřebný na práci s žáky

- **Časová náročnost některých způsobů práce - dlouhodobých učebních celků, přístupů vyžadujících kontinuální práci po více měsíců** (*"náročné na porozumění, přípravu, na čas ve výuce a také na dovednosti a pracovní návyk jak učitele, tak žáků"*)
- **Významné pro specifické přístupy, jejichž časová náročnost je z podstaty vyšší**
 - **výuka venku** (*„Některé lokality jsou dost daleko (les), takže jen přesun trvá 20 minut.“*)
 - **participativní přístup** (*„Pokud si žáci formulují otázky a hypotézy sami, plánují postup sami, vždy to vyžaduje více času, než kdyby dostali vše předem připraveno.“*)
- **Limitovaný prostor pro flexibilní reakci na potřeby a podněty vznikající v průběhu procesu výuky** (*„ při práci s metodikou napadalo je mnoho námětů na další aktivity a rozšíření učiva, které jim připadaly užitečné, čímž docházelo k dalšímu časovému skluzu.“*)
- **Konkurující si očekávání, co vše je ještě potřeba do výuky zařadit – potřeba „stihnout všechno učivo“**

Výsledky – Čas na přípravu a reflexi výuky

- U některých přístupů a na některých školách **ještě významnější omezení než čas pro vlastní práci se žáky** („Učitelé nemají problém s prostorem pro samotnou realizaci venkovního učení. Velký problém ale mají s přípravou a vyhodnocováním.“)
- **přetíženost aktivních – škol, učitelů, ale i žáků** („Přílišná ‚akčnost‘ školy, zapojení do velkého množství projektů.“, „Malá škola, kdy pedagogové dělají hodně věcí a jsou přetížení.“) a **nerovnoměrná zátěž ze strany vedení školy**
- **Suplování** („Učitelky musí často suplovat, ztěžuje jim to přípravu a samotnou realizaci hodin AC.“) a různé **povinnosti mimo vlastní výuku** („Obě učitelky jsou třídní, zároveň učí i jiné předměty, o přestávkách dozorují na chodbě či se připravují na jiné hodiny, mají proto nedostatek času na společné přípravy či reflexe po aktivitách.“, „Učitelé byli zejména na začátku roku velmi vytíženi ještě probíhající přestavbou na škole.“)

Výsledky – ještě chybí čas na...

- **Sdílení a společnou práci učitelů** (vs. význam pro překonání jiných bariér - v oblasti organizace výuky - 45minutová hodina - či v oblasti porozumění a dovedností učitelů)
- **Profesní rozvoj učitelů – zvyšování jejich porozumění a dovedností**

Výsledky – omezené pedagogické dovednosti

- **neefektivní komunikace s žáky a motivace žáků** („Někteří si vytvářeli bariéry při práci se třídou neefektivní komunikací, hodnotící zpětnou vazbou.“)
- **nepromyšlená organizace výuky** („V terénu vážla organizace výuky. Nebyla předem domluvena pravidla pro výuku v terénu.“),
- **chybějící respektující přístup k žákům** („Učitelé nemají dostatek dovedností pro používání metodiky – respektující přístup k žákům“),
- **problémy s uplatňováním participativního přístupu** („Problém ,nechat to dětem a na dětech‘ – v hlavní roli je učitel, navádění na ,správný‘ směr: ne z důvodu neochoty učitele, ale spíše z neznalosti, jak tímto způsobem pracovat“),
- **problémy se stanovením a efektivním dosahováním vzdělávacích cílů** („nevěděli si zcela rady s prací s pedagogickými cíli programů – přizpůsobení dané skupině, časovým možnostem... občas šlo o mechanické splnění kroku metodiky, ale dopad na učení žáků nebyl takový, jaký by mohl být.“, „**Při VŠ studiu a dosavadní praxi zapojení učitelé nezískali schopnost pracovat s cílováním a záměrem (v rámci hodiny i dlouhodobě)**“.
„Učitelé nemají dostatek dovedností pro používání metodiky – práce s cíli větších vzdělávacích celků a hodin.“),
- **omezená schopnost vést reflexi** („Chybí zkušenost s reflexemi procesů ve třídě ani s vlastní sebereflexí.“, „při práci s metodikou je třeba dovedností, které běžně učitelé nemají – (...) schopnost vést reflexi“, „**Při VŠ studiu nezískali schopnost pracovat s reflexí.**“),
- **omezená schopnost tandemové práce** („bojují se spoluprací a fungováním v tandemu. Aktivity vede jedna nebo druhá. Každá má jiný styl práce s žáky. Ve výsledku působí jejich spolupráce nejednotně.“)

Výsledky – omezené porozumění metodickým postupům a významným konceptům

- **Metodické postupy:**
 - Badatelsky orientovaná výuka
 - Důležitost reflexe
- **Významné koncepty:**
 - **udržitelný život / udržitelný rozvoj**
 - **komplexní pohled na životní prostředí a jeho problémy**
(*„Dílčí přírodovědné znalosti ano, ale komplexní povědomí o ekosystémech nedostatečné.“*, *„Učitelé zatím nebyli v oblasti, jíž se zabývají některé z příběhů přístupu, vzdělávání, musí se orientovat za běhu – dostupnost vody a půdy, příčiny.“*)
 - **globální propojenost**

Výsledky – postoje aktérů

- **Obava rodičů, že „žáci se nenaučí“**
- **Chybějící nebo omezená podpora vedení aktivním učitelům a aktivním formám učení**
- **Odmítání aktivních forem učení od kolegů:**
 - **Vztahy v učitelském týmu**
 - **Postoje jednotlivých učitelů:**
 - **!!! „Stihnout probrat/projít všechno učivo“ + „vše ostatní je něco navíc“**
 - **!!! Obavy z postojů rodičů, kolegů, vedení, inspekce a z „kontroly“**
 - **„Odučit si a mít klid“ (spokojenost s dosaženou úrovní porozumění a dovedností)**
 - **Podceňování dětí a nedůvěra k nim, obavy z předání odpovědnosti žákům („vidím jako největší bariéru nedostatek odvahy předávat žákům více volnosti při řízení vlastní práce.“)**
 - **Orientace jen na dosažení hmatatelného cíle, nikoli na kvalitu vzdělávacího procesu**

Výsledky – pravidla, předpisy, zákony

- Nejčastěji vztahováno k výuce venku – opakovaně zejména bezpečnostními předpisy (*„Bezpečnostní předpisy – pedagog sám nemůže vyrazit do terénu s celou třídou.“*, *„pobyt se třídou venku, kdy podle předpisů není možné, aby šel jako doprovod pouze 1 pedagog“*, *„nedostatek učitelů pro učení mimo školu“*).
- I vnitřní předpisy samotných škol (*„Vnitřním předpisem, nebo možná spíš zvyklostí, nejsou učitelé podporováni v tom, aby s žáky opouštěli budovu“*)
- **Vyhláška č. 48/2005 Sb.:** *„Při akcích konaných mimo místo, kde škola uskutečňuje vzdělávání, nesmí na jednu osobu zajišťující bezpečnost a ochranu zdraví žáků připadnout více než 25 žáků. Výjimku z tohoto počtu může stanovit s ohledem na náročnost zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků ředitel školy.“*

Výsledky – nastavení RVP, ŠVP

- Příliš velký objem učiva a přílišná podrobnost ŠVP
- Nejasné propojení metod s výstupy a učivem – malá návodnost RVP a ŠVP (*„současný ŠVP není nastaven na metodiku“*, *„nejednoduché napasování práce s metodikou na klasické učivo“*, *„jak aktivity z projektu zapsat do třídní knihy“*)
- Nedostatečná komunikace se školami při zavádění RVP

K příčinám

- **45 minutová hodina a její ukotvení ve školském zákoně**
- **Administrativa a zbytečné povinnosti jako „časožrouti“ ředitelů a učitelů**
- **Kvalita vedení a zejména pedagogického vedení škol**
- **Kvalita přípravy budoucích učitelů na VŠ**
- **Prostor a podpora trvalého rozvoje porozumění, dovedností a postojů učitelů (např. i jak nepodlehnout stereotypům, vyrovnat se s obavami...)**
- **Málo návodné a asi naddimenzované RVP a určité naddimenzovaná ŠVP**
- **Vyhláška č. 48/2005 Sb. o ZV, Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách č.j.: 37 014/2005-25, jejich výklad a vnitřní předpisy škol**
- ...

Co dál???

- **Hledáme doporučení, jak eliminovat či zmírňovat tato omezení, problémy a potíže, na něž učitelé narážejí, jak učitelům usnadnit jejich práci...**
- **na úrovni:**
 - **Učitele**
 - **Školy**
 - **Dalších aktérů (zřizovatelé, VŠ, spoluprac. organizace...)**
 - **Systemu (státní správy, legislativy a předpisů...)**